

1965-2000 ARASI TÜRK MİZAH BASININDA SÜLEYMAN DEMİREL TEMSİLLERİ

Zeynep BAKİ*

Ahmed Ünal BOZYER**

ÖZ

Siyaset ve mizah basını arasında tabiatları gereği bir yakınlık, bir ilişki bulunmaktadır. Mizah basını ve karikatüristler siyasetten, siyasi aktörlerden beslenirler. Türk siyasetinin 40 yılı aşkın süre önemli kilometre taşlarından biri olan Süleyman Demirel, siyasi yaşamı boyunca mizah basınına ve karikatürlere fazlasıyla konu olmuştur. Demirel'in bu uzun siyasi yaşamı dönemlere göre mizah basınında farklı yaklaşımlarla işlenmiştir. Bu çalışmada Demirel'in mizah basınındaki temsilleri üç evrede incelenmiştir. Siyasi olarak ilk görev aldığı 1960'lı yıllardan 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadarki evre birinci, siyasi yasaklı olduğu 1980'li yıllardan Cumhurbaşkanlığı seçildiği tarihe kadar ikinci evre ve cumhurbaşkanlığı dönemi üçüncü evre olarak değerlendirilmiştir. Demirel'in siyasi haritasını belirgin şekilde ortaya koyan bu üç evrede mizah basını, Demirel'i üç farklı yaklaşımla konu edinmiştir. Demirel'e yönelik mizahın bakış açısı ülkenin siyasal ikliminden etkilenmiştir. Türkiye'nin 40 yıllık bu siyasi sürecinin önemli kırılma anları ile Süleyman Demirel'in siyasi kariyeri kesişmektedir. Bu nedenle mizah basınındaki Demirel temsilleri değişen siyasi konjonktüre göre farklılık göstermektedir. Makalede dönemlerinin siyasi rekabetini ve ortamını iyi yansıttığı düşünülen karikatürler üzerinden siyasi mizah basınına farklı bakış açıları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Sosyolojisi, İletişim, Mizah Basını, Karikatür, Süleyman Demirel.

REPRESENTATIONS OF SÜLEYMAN DEMİREL IN THE TURKISH HUMOR PRESS BETWEEN 1965-2000

ABSTRACT

There is a closeness and a relationship between politics and humor press by their nature. The humor press and cartoonists feed on politics and political actors. Süleyman Demirel, who has been one of the important milestones of Turkish politics for more than 40 years, has been the subject of humor press and cartoons throughout his political life. Demirel's long political life was handled with different approaches in the humor press according to the periods. In this study, Demirel's representations in the humor press were examined in three phases. As the first phase, the period from the 1960s when he first took office politically to the military coup of September 12, 1980; as the second phase, the period from the 1980s when he was politically banned until the date he was elected President; and as the third phase, the period of presidency were evaluated. In these three phases, which clearly revealed Demirel's political map, the humor press covered Demirel with three different approaches. The point of view of humor towards Demirel has been influenced by the political climate of the country. The important breaking moments of this 40-year political process of Turkey and Süleyman Demirel's political career intersect. For this reason, Demirel representations in the humor press differ according to the changing political conjuncture. In the article, it has been tried to understand the different perspectives of the political humor press through the cartoons that are thought to reflect the political competition and environment of their period well.

Keywords: Political Sociology, Communication, Humor Press, Caricature, Süleyman Demirel.

Atıf: BAKİ, Z., BOZYER, A. Ü. (2021). "1965-2000 Arası Türk Mizah Basınında Süleyman Demirel Temsilleri", İMGELEM, 5 (9): 579-608.

Citation: BAKİ, Z., BOZYER, A. Ü. (2021). "Representations of Süleyman Demirel in the Turkish Humor Press Between 1965-2000", İMGELEM, 5 (9): 579-608.

Başvuru / Received: 5 Mayıs / May 2021.

Kabul / Accepted: 28 Ekim / October 2021.

Araştırma Makalesi / Research Article.

---

* Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, E-mail: zeynepbaki@mu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0001-5160-0856

** Dr. Öğr. Üyesi., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: ubozyer@mu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-8492-5099

EXTENDED ABSTRACT

Humor is a way of thinking focusing on human. Humor attacks and defends. Challenging, rebelling and objecting, humor bears the stamp of the society of which it is produced. It is impossible to think the humor, having a dissident structure, separately from the politics and politicians. In this context, there is a strong relationship between humor and politics. Speaking of politics, even humor is not the first association to spring to mind, humor is mentioned with politics, and it often discusses it.

Humor press has frequently faced with censor, closure and pressure before and after the proclamation of Republic. Political actors have generally adopted a negative attitude towards humor. Despite the pressure atmosphere, humor press does not give up producing. A colorful humor is seen in primordium of the Republic. Press has come alive in independent atmosphere thanks to the Republic, but this colorful and democratic atmosphere has been interrupted by incidents such as the assassination attempt to Ataturk and Sheikh Said Rebellion. In Turkey, transiting to a multi-party system in the same years when the II. World War has ended, humor press has produced efficiently; however, prohibitions and censors come to the fore time to time. Representation of Süleyman Demirel in humor press as the political leader has started in 1960's. In this study where Demirel representations in humor press are examined in historical process with content analysis method, all caricature magazines and newspapers between 1965-2000 are examined and appropriate caricatures are selected. The study is narrowed down to the ones fitting with the aim focusing on Demirel representations in humor press. Turkish political history and Demirel are tried to be read through the caricatures. The period when Demirel has been represented through caricatures during his political life is examined at three phases in this study: 1965-80 years constitutes the first, 1980-83 years the second, and 93-2000 years the third of them.

Democratic atmosphere prevailing in the country before 1965, provided an optimistic picture in humor press. Süleyman Demirel has been criticized mercilessly from his first representations in humor press due to his intimacy towards America and Morrison Company. Moreover, at this first phase, there has been a common view that Süleyman Demirel has gained bonus with his nickname "Çoban Sülü" given due to his peasant past and this situation is criticized by the humor press. Demirel herded in his childhood to help his family works. In his political life, he also benefitted from his childhood in the village and his being shepherd. Demirel's basic supporters were the culturally deprived working as farmers. They had

sympathy for him who left the village and improved himself and assimilating with him easily. In order to benefit from this, Demirel loved his nickname and used frequently. As Demirel's political conjecture started to change, he did not use his "Çoban Sülü" nickname, either. In 1976, Demirel started to be mentioned with corruptions. The fact that his nephew Yahya Demirel has been arrested for fictitious furniture export caused Demirel fall into disrepute. Demirel's polarizing discourse after 1971, harsher political language, and using a nationalist discourse caused him to be represented negatively in caricatures. It is possible to tell humor press, reacting towards Demirel's (once being democracy enthusiast) harsher discourse, being mentioned with corruptions, and pragmatist attitude in politics, regarded Demirel as responsible for political ambiguities. After 1977 elections, it is observed that Demirel has lost all his cogency in humor press.

All political parties were closed after 1980 military coup and Demirel was politically prohibited for 7 years. During this period, Hüsametdin Cindoruk became Demirel's political depository. Not breaking off the politics despite his prohibition, Demirel made effort to reestablish democracy between 1980-93. During this period, Turgut Özal became the name which Demirel criticized the most. The representations of Demirel in this period were mostly on his relationship with Turgut Özal. Defending liberty, freedom, and democracy, Demirel adopted a more balanced discourse. In 1987 elections, while he preserved the votes from the rural areas for him, he could not prevent the votes from the urban for Özal. In this period, Demirel did politics epicentering his opponent Özal. He gave the signals of change to right and left intelligentsia with his balanced discourse and went out a mediator formula for rural and urban-this caused his language to be softer.

When Demirel's caricatures are examined in this period, it is obvious that the caricatures are generally with Özal at major unrolls the size of this brisk competition. The caricaturists of 1980 have paid more attention to Turgut Özal. It is possible to state the caricaturists focused on Demirel in the context of his relationship with Özal. Being a passionate of humor, Demirel seems to realize that his representations in humor press have been decreased, he has lost his popularity, and he has been drawn with Özal when he is drawn. 1980's are the years with Turgut Özal and Demirel, who loves to be on the front at the stage of history, shapes his politics through Özal. Upon the death of Turgut Özal, Demirel's Presidency started and with a wide agreement, he settled in Çankaya Pavillion. In his process following this, he became the protector of state ideology. Remaining aloof from all parties including his in this process, Demirel became the

symbol of the state. He was identified with the Presidency Maqam and remained relatively neutral. In order for a proper state mechanism, he paid attention to the state to keep working by benefitting the rights and authority given to him by the Presidency. Turkey was governed with different coalition governments at this period. He adopted a prudential attitude and defended constitutional citizenship on Sivas massacre, Maraş, Gazi Neighborhood and increasing terrorist incidents. Together with his Presidency, Demirel became self-criticized to inquire himself and the Republic when appropriate. With the self-confidence by the Presidency Maqam, he performed his mission as “the father of the state”. At this period of him, Demirel was started to be seen as the symbol of the state by humor press.

Süleyman Demirel has become a material for humorists on almost all issues from his political attitudes to physical features (excessive weight). Considering the pressure on press and suits filed, Demirel has been in good relationships with humor press and even sympathized for the humor. Stamping on Turkish politics during his long political life, Demirel is a leader who is able to develop appropriate discourse for the changing conjecture and adapt his political attitudes and manners for new conditions. In this context, he has showed an alteration at the phases of his political life. Demirel, shining out with his technocrat identity at the first phase of his political life, has been considered as “Americanizer” by the humor press and criticized for his pragmatist features. In this period, he tried to preserve his votes from his basic supporters with his “Çoban Sülü” nickname. Demirel’s name was rather frequently mentioned with his tranquility after 1971 Memorandum and his polarizing discourse on incidents of right and left sides was criticized intensively by humor press. The most salient characteristic of this period is the competition between Ecevit and Demirel. The strong language adopted by Demirel in the competition is not welcomed by the humor press. The representations in humor press through the end of the first phase are the signs that Demirel, who showed up on political arena with his technocrat identity, has lost his reliability at the public. At his second phase, Süleyman Demirel makes an impression to work for reestablishing democracy in Turkish political history being interrupted by coups. In this context, trying to reshow up on political arena as the regime pressure relieves, Demirel has come to the fore of humor press throughout his relationship with Turgut Özal and his critiques for him. Becoming politically experienced, he adopted a more balanced discourse and this changing discourse was reflected positively on his caricature representations. Having the support of humor press at his third phase covering his Presidency, Demirel is seen as a statesman. Demirel’s, who was the protector of state ideology during his Presidency, representations in humor press have also decreased.

Consequently, this study examining Süleyman Demirel representations in humor press shows that Demirel has been represented in different ways in different periods and different conjectures. Critical view changes as seen on Demirel example. Demirel has been a good example for this analysis due to his long political life and being open to change. It is important to dare to make critiques through humor and have many representations in this county which democracy frequently interrupted by coups and has potencies with opportunities of political power with democratic struggle and authorized afterwards. Critical view in humor press has never given up producing even it has changed during the political history.

GİRİŞ

Mizah temelinde insanı odağına alan bir düşünme biçimidir, saldırı ve savunma mizahın temel motivasyonudur. Baskı ortamında doğan mizahın en çok tepki gösterdiği alan siyaset ve siyasi aktörlerdir. Meydan okuma, isyan ve karşı çıkma misyonu olan mizah, meyvelerini verdiği toplumun karakteristiğini yansıtır, bu nedenle mizah muhalif bir aynadır, ama sadece ürünlerini verdiği toplumun, kültürün, ülkenin değil aynı zamanda dünyanın, uluslararası siyasetin, dış politikaların, adaletsizliklerin muhalif aynasıdır.

Mizahın bereketli toprağının siyasi aktörler olması mizah ve siyaset arasındaki güçlü bağın işaretidir. Mizah basınının göstergesi karikatür sanatı, üzerine aldığı ödev ve sorumlulukların bir sonucu olarak sadece kendine siyaseti konu edinmekle kalmaz aynı zamanda kendini siyasetin bir parçası olarak konumlandırır. Karikatür kelimesinin İtalyanca “caricare” yani “saldırı” kökünden gelmesi karikatür sanatının muhalif duruşunu açıklamak için iyi bir referanstır. Karikatür eleştirir, sorgular ve tartışır. Siyaset dışı karikatürler olsa da muhalif tutumu gereği mizah basınının nihai hedefi yönetimin yanlışlarını düzeltmek, yönetime karşı halkı bilinçlendirmektir. Bu bağlamda ilk dönemlerinden itibaren siyasetle yakın ilişki içerisinde olan mizah basını siyasi aktörleri eleştirmekten çekinmemiştir.

İçinde mizahi unsurları barındıran süreli yayınları mizah basını içinde değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda gazeteler, karikatür ağırlıklı dergiler mizah basını içinde yer almaktadır. Bazı gazetelerde karikatüre ayrılan küçük bir bölüm varken mizah dergileri mizahi içerik sunan karikatürlerle özel olarak tasarlanmıştır. Genellikle hiciv ve parodiden oluşan bu dergilerin bir kısmı karikatür, absürtlük, sürrealizm, nevrotizm, gelotoloji, esprili özdeyişler, duygu düzenleyici mizah ve/veya espri denemeleri üzerinde durmaktadır. Teodor Kasap tarafından 1870’te çıkarılan “Diyojen” dergisinde karikatürler ağırlıktaydı. Bu geleneğin bir

devam olarak Türkiye’de mizah basını denildiğinde akla karikatür ağırlık dergilerin gelmesi normaldir.

Siyasi aktörler 1877 yılından itibaren yasa değişiklikleri, baskı, mobbing (yıldırma) ve maddi, manevi tazminat davalarıyla mizah basınına susturmaya, ortadan kaldırmaya çalışmış olsalar da hedeflerine ulaşamamışlardır. Cumhuriyetten bu yana da karikatür dergileri ve neşriyatlar siyasi hayatımızda yer almıştır. Siyasi tarihimiz sağ ve sol olarak bölünse de mizah basını merkezde durarak hem sağ hem de solu eleştiren muhalif bir tutumun içinde olmuştur. Mizah basını incelendiğinde karikatür dergileri genellikle azınlığın sesini duyurmaya çalışan sol görüşlü yurttaşlar tarafından çıkarılmıştır.

Siyasi aktörler değişse de mizah basınındaki eleştiri dozu değişmemiştir. Mizah basınına tarihi incelendiğinde Abdülhamid’den günümüz siyasi aktörlerine varıncaya değin herkes eleştirilmiştir. Kimi zaman kişilik haklarını ve toplumsal değer yargılarını göz ardı eden karikatürler yayımlanmış, bunun neticesinde de mahkeme süreçleri yaşanmıştır.

Bu makale, Türk siyasetinde 40 yılı aşkın süre önemli görevler üstlenen Süleyman Demirel’in mizah basınına da yer alan temsillerinin değişim gösterdiği gözlenmektedir. Eleştirel yaklaşımdaki değişimde dönemin siyasi süreçleri ve konjonktürünün etkili olduğu düşünülmektedir. Siyasi dönemler ile Demirel’in kariyeri üç ayrı dönemde incelendiğinde mizah temsillerindeki değişim dikkat çekmektedir. Bu değişim Demirel’in siyaseten olgunlaşmasının yanı sıra siyasi bağlamlarda ve konjonktürdeki farklılaşma ile ilgilidir. Konjonktür, polemikler, gündem, aktörler ve savundukları görüşler değiştikçe mizah basınında da Demirel’in temsillerinde de değişiklikler gözlemlenmiştir. Renkli bir siyasi kişilik olan Demirel, mizahçılarla tartışmaya girmek yerine mizahçılara işleyebilecekleri malzemeler vermiştir. Bu tutum da onu mizahçıların hoşgörülü bir siyasetçi olarak kabul etmelerini sağlamıştır. Halkın içinden geldiğini sürekli vurgulayan ve mizah basınında “Çoban Sülü”, “baba”, “morrison”, gibi önemli siyasal kültür unsurlarının oluşmasına katkı sağlayan Demirel, Türk seçmeninde ve siyasal hayatında uzun yıllar önemli yer edinmiş, halkı yönetme, yönlendirme konusunda eşsiz deneyimler sergilemiştir.

Mizah Üzerine

Mizah, tanımının yapılmasından sıkılan muzip bir çocuktur, sözlüklerde arandığında çığılığı basan, “*homo sapiens*”in bir ürünü, eleştirel aklın tezahürü, sanatsal bir faaliyettir. Cantek, “mizah memlekettir, yaşadığı yere benzer” (Cantek 1999: 20) der, psikanalitik yaklaşım; onu, insanlardaki saldırganlık dürtüsüyle açıklar (Morreal 1997: 42). İnam’a göre

egemenliğe isyan, dünyanın gidişinden intikam alma halidir (İnam 1994: 10), Koestlerse mizahı fizyolojik tepkileri belirlenebilen yaratıcı bir eylem olarak imler (Koestler 1997: 10). Arapça kökenli “mizah” sözcüğünün aslı “müzah”tır. Aziz Nesin bu durumu eskilerin “*Galat-ı meşhur, lugatı sahihten evladır*” cümlesiyle açıklar. “Müzah” sözcüğü Türkçe’ye “mizah” olarak yerleşmiştir (Nesin 2002: 43).

Çeşit çeşit, türlü türlüdür mizah. Orhan Veli’nin şiirinde, pazarda, sokakta, Oğuz Aral’ın karikatüründe, iğnenin ucunda, Şair Eşref’in hicvinde, AVM’lerde değil belki ama mahalle bakkallarında, Bernard Shaw’ın bir kadına yönelttiği ahlaksız teklifte, komedide, trajedide, romanda, Namık Kemal fıkralarında, teravih namazında şakalaşan çocuklarda, öğrenci evlerinde, kukla gösterilerinde, mecazda, hicazda, cazda, oyunda, taştta, sinemada, yerelinden sosyale bütün medya ortamlarında, alayda ve dahi halтта, latifede, ciddiyette, Oğuz Atay’ın “*Tehlikeli Oyunlar*”ında, politikada, tiyatrodta, yoksulların matbaası duvarlarda, Neil Armstrong’un aydaki ilk adımında vs. her yerde ve her durumda görülebilir. Yazılı ya da sözlü de olabilir, görsel, işitsel, figürsel de. Nükte, şaka, hiciv, yergi mizahın çeşitleri; fıkra, mizahi şiir, karikatür, komedi, kukla mizahın türleri arasında yer alır.

Mizah-Siyaset İlişkisi

Türkiye’de dönemsel olarak farklı şekillerde ortaya çıkan mizahı sosyal, siyasal, ekonomik değişimler ve teknolojik gelişmeler günün koşullarına göre uyarlamış, biçimlendirmiştir. Anadolu’nun Hitit döneminde baharı karşılamak için düzenlenen Purilli Törenleri’nde, ürünü karşılama şenliklerinde görülen mizahi unsurlar, zaman içinde yoksunluğun ve yoksulluğun bir ifadesi, egemen sınıfa karşı bir silah, adaletsizliklere karşı bir kalkan hem saldırı hem de savunma biçimi olarak sanat eserlerinde görülmeye başlamıştır.

Toplumsal gerçekliğe eleştirel bir yaklaşım, insanlığın özgürleşebilme bilincini ayakta tutan temel praksislerdendir mizah. İçinde yeşerdiği toplumun sistemini, geleneklerini, politikasını, sosyoekonomik koşullarını, yönetim anlayışını ve iktidarın yarattığı adaletsizlikleri sorgulayan ve yıkıcılığı ölçüsünde etkili olan mizahın muhalif bir duruşu vardır (Cantek 2003: 80). Mizah, eleştirir, başkaldırır, protesto eder, zarar verir, savunur ve saldırır (Eker 2009: 29). Mizahın bu işlevleri egemen sınıfın tahakkümündeki tazyik arttıkça daha derinden hissedilir. Siyaset ve mizah arasındaki bu muhteris ilişki, mizahın yukarıda sözü edilen işlevlerinden kaynaklanır. Siyaset denilince akla mizah gelmese de mizah genellikle siyaseti çağırıştırır. Toplum içinde yaşayan insanın üretimi olan mizah, toplumun bir arada yaşaması için şart

olduğu düşünölen siyaseti konu edinir. Birbirini var eden ve yeniden yapılandıran mizah-siyaset kavramları, aynı anda birbirlerini yok etmeyi amaçlar (Oral 1998: 166).

Mizahın en önemli dayanağı hoşgörüdür. Hoşgörü ortamının olmadığı yönetimlerde, mizahçılara verilen ağır cezalar, dergilerin kapatılması, halkın desteği ile ayakta kalabilen türde bir yaratma sürecini zorunlu kılmıştır. Türkiye’de mizah basımının tarihi, biraz da mizahçılara yönelik sürgün, sansür, hukuki kısıtlamalar ve davaların tarihidir. 1870li yıllardan itibaren mizahi ürünlerini vermeye başlayan mizah basımı ilk sansür operasyonu ile Meşrutiyet’in ilanından önce 13 Ocak 1876 tarihli resmi ilanda karşılaştı. Resmi ilanda, mizah dergilerinde yayımlanacak karikatürlerin ve yazıların matbuat idaresinin onayı olmadıkça yayımlanamayacağı bildiriliyordu. Sultan II. Abdülhamid, baskıcı tutumuyla dikkat çekmiş “burun” kelimesini dahi yasaklatmıştır. Sedat Nuri İleri, dönemin karikatürcülerinin durumunu “Sultan Hamit döneminde karikatür yapmak! Ne feci intihar” (Çeviker 1988: 1) cümleleriyle ifade etmiştir. Abdülhamid, halka çocuk muamelesi yapmaya mecbur olduklarını, nasıl aileler ve terbiyeciler, gençliği zararlı yazılardan koruyorsa, hükümetin ve şahsının halkın zihnini zehirleyecek şeylerden halkı koruması gerektiğini söylemiştir (Karal 1995: 261).

Cumhuriyet sonrası dönemde de durum pek farklı değildir. Siyasi aktörler, çoğunlukla mizahı bir tehdit olarak görmüşlerdir. Örneğin Adnan Menderes 1950’de mecliste yaptığı bir konuşmada, mizah dergilerinin zararlarından halkı korumak için sert tedbirler alacağını ifade etmiştir. Sıklıkla Menderes’in karikatürlerini çizen Ratip Tahir Burak’a 1950-60 yılları arasında elli dört dava açılmış, Burak, davalarından birinden on altı ay hapis cezasına mahkûm olmuştur. Burak’ın mahkumiyetine sebep olan karikatürde Menderes sünnetçi olarak çizilmişti (Yetkin 1970: 263).

Geçmişten Günümüze Türk Mizah Basımı

1870li yılların siyasi boşluk ortamından faydalanarak ilk ürünlerini veren mizah basımı geçmişten günümüze siyasetten beslenmiş ve kendine siyasetçileri konu edinmiştir. Osmanlı döneminde ilk mizah dergisi Hosep Vartanyan tarafından Boşboğaz Bir Adem (1852) yayımlandı (Çeviker 1986: 17). 1869 yılında Ermenice, Rumca ve Fransızca yayımlanan Diyojen dergisi daha sonra Türkçe yayımlanmaya başlandı. Namık Kemal’in de yazarlık yaptığı dergi, haftalık olarak çıkmakta ve mizahi bir şekilde hükümeti tenkit etmekteydi (Çapanoğlu 1970: 8). Diyojen hem ilk gazete-dergi olması hem de devlet adamlarının mizahtan korkmasına sebep olan ilk neşriyat olması nedeniyle önemlidir. Diyojen yayın hayatına başladığı günden itibaren yasaklar ve cezalarla karşılaştı. Diyojen yönetimin iç ve dış politikasını eleştirdiği için

dönemin hükümeti Diyojen dergisine karşı sert tedbirler aldılar (Gerçek 1931: 65). 23 Aralık 1876'da Kanuni Esasi'nin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Dış politikada zor günler yaşayan Osmanlı Meclisi, 7 Mayıs 1877'de bir oturum düzenledi. Mebuslar, oturumda mizah basınına kökten ortadan kaldırmayı öngören bir basın yasa tasarısı üzerine hararetli tartışmalara giriştiler. İstanbul Mebusu Vasilaki Bey ve bir grup liberal mebusun şiddetle karşı çıkması üzerine tasarıdan vazgeçildi. Rus orduları Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden Osmanlı Devleti'ni işgal etmeye hazırlanırken Babıali mizah sorununu tartışmaktaydı (Georgeon 2007: 87).

Türk mizah basınının 1877'den 1908'e kadarki süreçte etkili olduğunu söylemek oldukça güçtür. II. Abdülhamid'in mutlakiyet yönetiminde karikatür sanatçıları yurt dışına kaçtılar. Bu yıllarda Jön Türk hareketine destek veren sürgün karikatürcüler yurt dışında dergi basıp, gizlice ülkeye soktular. Söz konusu dergilerin dışında etkin bir mizah basını yoktu. Bu süreçte Jön Türklerin yönlendirdiği mizah basınının Batı anlayışına yaklaştığı görülmektedir. Abdülhamid'e karşı yoğun bir eleştiri bu dönemin belirleyici özellikleri arasındadır. Batılı anlamda ilk karikatürcü olarak kabul edilen Cemil Cem ilk kez bu dergilerde belirmeye başladı. Abdülhamid'in düşürülmesi ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, mizah dergileri tekrar sahneye çıkma fırsatı buldu. İstanbul'da otuz beşi aşkın mizah dergisi yayımlanmaya başlandı. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanını bayram havasında karşılayan bu mizah dergileri uzun soluklu olmadı. Bu dergilerden bazıları: "Karagöz, Zıdır, Püsküllü Bela, Gramafon, Zevzek, Dalkavuk, Temaşa, Tonton, Hokkabaz, Edep Yahu, Şakrak, Tavus, Elüfürük, İbiş, Geveze..." idi (Öngören 1998: 62). Meşrutiyet döneminin en önemli karikatürcülerinden biri Cemil Cem'dir. Cem karikatür sanatına yeni bir boyut kazandırdı ve Batılı tarzda ilk karikatür örneklerini verdi. Cem önce Kalem dergisinde çizmeye daha sonra da Cem-Djem dergisini çıkarmaya başladı. Abdülhamid'i eleştirdiği kadar, İttihat ve Terakki Partisi'ni de eleştiren Cem, karikatürleri yüzünden ağır bedeller ödemek zorunda kaldı (Koloğlu 2005: 126).

Hürriyet'in heyecanı ile ortaya çıkan 1910 ve özellikle 1911 yılındaki mizah dergileri artık hiciv oklarını Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı değil, İttihat ve Terakki Partisi'ne ve işlemeyen Meşrutiyet düzenine çevirdiler. Mizah dergilerinde genel itibarıyla "yağmurdan kaçarken doluya tutulduk" motifi işlenmektedir (Öngören 1998: 63). I. Dünya Savaşı sırasında yayın hayatında görülen durgunluk Kurtuluş Savaşı'nda yerini iki arada bir derede bir mizah anlayışına bıraktı. Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında kalan mizah basını, kendilerini hangi hükümete yakın hissediyorlarsa onun sözcülüğünü yaptılar. O dönemde Sedat Simavi'nin

çıkardığı Güteryüz dergisi Ankara hükümeti yanlısı bir yayın politikası izlerken, Refik Halit Karay'ın çıkardığı Aydede dergisi İstanbul hükümetinin yanında durdu. Güteryüz dergisi Kurtuluş Savaşı'nda bağımsızlık için mücadele veren askeri, Aydede dergisi işgalcileri ve onların işbirlikçilerini desteklediler. Ali Kemal'in başyazarlığını yaptığı Mihran gazetesi Peyam-ı Sabah ile Yüzelliliklerden Ref'i Cevad Ulunay'ın yönettiği Alemdar gazetesi, Kurtuluş Savaşı'na karşı olan, Yunan taraftarlığı yapan, Mustafa Kemal Paşa'ya saldıran, Kuvayı Milliye'yi halkın gözünden düşürmeye çalışan bir tutum içinde olmuşlardır (Öngören 1998: 67-68).

Büyük Taarruz'un başarıya ulaşması, yeni bir rejimin kuruluş aşamasına geçmesiyle birlikte dönemin mizah basını bu gelişmelerden ve siyasal ortamdan etkilenecek rejimi destekleyen eserler vermişlerdir. Koloğlu'na göre Atatürk karşıtı muhalif basın kendiliğinden yok olmuştur. Ankara ve Mustafa Kemal'in siyasetine muhalefet eden Aydede dergisi ise başarının ardından Mustafa Kemal'den övgülerle bahsetmeye başladı. Millî Mücadele aleyhine yayın yapan muhalif basın yazarlarından birçoğu yurt dışına kaçtı, Ali Kemal, İzmit'te linç edildi (Koloğlu 1993: 53).

Kurtuluş Savaşı'nda zafer kazanan Türkiye'de yönetim şekli değişti ve Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen devrimle birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başladı. Meşrutiyet dönemi mizah basınıyla benzer nitelik taşıyan yeni dönem mizah basınına Harf İnkılabından sonra yeni bir soluk geldi. 1928'de Latin harflerine geçişle birlikte, yeni yazıyı öğrenemeyenler, olayları çizgilerden (karikatürlerden ve mizah basınından) öğrenmeye yöneldiler (Oral 2001: 3).

Cumhuriyet'in başlangıç evresi; kültür ve düşünce hayatı yönünden, şaşırtıcı bir renklilik ve canlılık içinde görünmektedir. Akbaba ve Karagöz gazetesi tipi yayımlar, hareketli bir tartışma içindedir. Osmanlı'nın ve Meşrutiyet'in hiciv teknikleri açıkça işlemektedir. Çeşitli görüş ve düşünce sahiplerinin hepsi Kurtuluş Savaşı'na katılmış olmanın hakkına dayanarak konuşmaktadır. Özgür ve Batılı anlamda demokratik olan bu ortam, Şeyh Sait Ayaklanması (1925), Atatürk'e suikast girişimi olaylarının ardından sona erdi (Öngören 1998: 80-81). Hükümet, Şeyh Sait Ayaklanması'nın ardından katı tedbirler aldı. 4 Mart 1925'te Meclis'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümete olağanüstü yetkiler verildi. Dinin siyasete alet edilmesinin vatana ihanet suçu sayılacağına yönelik bir maddenin Hıyaneti Vataniye Kanunu'na eklenmesiyle birlikte kontrol alanı genişlemekle kalmadı, basın özgürlüğü de devrimlere ve cumhuriyete tercih edilmiş oldu, bu doğrultuda pek çok gazeteci tutuklandı,

gazeteler kapatıldı (Koloğlu 1993: 62, 63). 1928'de Harf İnkılabından sonra, en önemli tarihi olaylardan birisi de 9 Ağustos 1930'da Serbest Fırka'nın kurulmasıdır. Ayrıca Takrir'i Sükûn Kanunu'nun kaldırılmasıyla basın bir ölçüde de olsa rahat soluk aldı. Çok partili hayata geçişteki bu deneme uzun süreli ve başarılı olamadı, bir bakıma yeni bir evre yaratamadı. Yine de 1930 yılı, mizaha yeni bir canlılık ve sarsıntı getirdiği için önemlidir.

1930 yılının aralık ayında, Menemen'de Derviş Mehmet ve arkadaşlarının dini bir ayaklanma çıkarmaları ve genç yedek subay Kubilay'ı şehit etmeleri üzerine, siyasi önlemlerin yanı sıra basının da bu işte etkisi olabileceği şüphesiyle yeni bir basın kanunu hazırlandı. 1931'de Meclisçe onaylanan kanunla birlikte devrimlere yönelik kısıtlamalar getirildi. Hükümete, bu yasayla birlikte, istediği gazeteyi, uygun gördüğü takdirde kapatma yetkisi verildi ve din, saltanat ya da komünizm yanlısı yayınlarla, intiharların yazılması yasaklandı (Koloğlu 1993: 68).

1938 yılında Milli Şef ilan edilen İsmet İnönü, 1938-45 yılları arasında baskıcı rejimin en aşırı örneklerini sergiledi. II. Dünya Savaşı süresince mizah basını yasakların da bir sonucu olarak, devrimlerin savunuculuğunu yaptı. Türkiye resmi olarak savaşa girmemesine rağmen Almanya'ya yakın duruşu nedeniyle bu savaştan ağır yaralar aldı, ülke genelinde baş gösteren açlık, bulaşıcı hastalıklar ve karaborsa gibi konular mizah basını tarafından işlenen diğer unsurlar oldu. Cumhuriyet tarihi içinde İkinci Dünya Savaşı, önemli bir süreci işaret etmektedir. Hatta Cumhuriyet mizahı, savaştan önce ve savaştan sonra olmak üzere ilk temel ayrımına düşecek bir gelişme gösterdiği söylenebilir (Ahmad 1976: 15).

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği yıllarda, Türkiye, çok partili döneme geçti. Bu nedenle 1945 yılı, mizah yönünden yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. 1945-1950 yılları mizahi açıdan çok verimli bir dönem olarak geçmektedir. Genç Cumhuriyet mizahı kadrolarının yetişmesi de bu evreyle ilgilidir. 1950 yılından sonra yeni bir evrenin başladığı söylenebilir. Bu yılda, Cumhuriyeti gerçekleştiren parti muhalefete geçti, muhalefet partisi yönetimi ele aldı. 1960 yılına kadar süren bu evre, genellikle çok partili dönem olarak adlandırıldı (Öngören 1998: 73, 74). Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında yasalaştırdığı Basın Kanunu ile sadece basına geniş özgürlükler vermekle kalmadı, aynı zamanda basın çalışanlarının sosyal hakları konusunda da iyileştirici düzenlemelere gitti. Bu iyimser hava uzun soluklu olmadı. 1954 seçimlerinin ardından güçlenen ve halktan aldığı oy desteği artan Menderes ikinci iktidar döneminde basına karşı üslubunu sertleştirdi. 1956 yılında TBMM'den geçen iki kanunla basına getirilen kısıtlamalar artırıldı. 1956'dan 1960'a kadarki süreçte

Demokrat Parti yönetimi basına uygulanan sansürün en uç örneklerini sergiledi. İlk iktidar döneminde vaat edilen “basın özgürlüğü” Demokrat Parti’nin ikinci ve üçüncü döneminde korunamadı. Gazetelere ve gazetecilere karşı zorlayıcı yasalar çıkaran Demokrat Parti, sansür uygulamaları ve yasaklarıyla dış politikada yaşanan sorunları, siyasi istikrarsızlığı ve ekonomik problemleri gizlemeye çalışan bir tavrın içinde oldu. Gazete ve gazetecilere uygulanan baskı, tehditkâr üslup, hapis cezaları, duruşmalar, mahkûmiyetler, Demokrat Parti döneminde ortaya çıkan “besleme basın” ve “yandaş medya” kavramlarını belirginleştirdi (Bulunmaz 2012: 203, 214). Demokrat Parti hükümeti, 1954’e kadar basın özgürlüğünde umudun habercisiyken 1960’a yaklaşıldığında basının karabasanına dönüştü. Bu bağlamda 1950-60 yılları mizah basını için verimli, aynı zamanda ağır cezalarla bastırılmaya çalışıldıkları bir dönem oldu. Karikatürcü Ratip Tahir Burak’a bu on yıllık süreçte elli dört dava açıldı, Burak on altı ay hapis cezasına mahkûm oldu (Yetkin 1970: 263, 264).

1960-1970 yılları arasında Türkiye, askeri darbe ve yeni anayasa sarsıntılarını yaşadı ve bu dönemin mizah basını oldukça durgun bir dönemin içine girdi. 1970-1980 döneminin en önemli dergisi Gırgır’dır. Askeri müdahale ile başlayan bu dönem, terörü ve anarşiyi sonra erdirmek gerekçesiyle, askeri darbeyle noktalanır. Bu dönemin bir diğer tipik özelliği ise, tek kanal siyah-beyaz televizyon hayatına geçilmesidir. 1980-1990 yılları arasında renkli televizyon hayatı başladı ve basın ofsete geçti. Üç yıllık askeri yönetimden sonra, çok partili hayata geçiş çabaları başladı. Bu dönem ANAP’ın tek parti iktidarı ile geçti. Bu dönemle birlikte, Gırgır’ın yayın hayatı da sona erdi. 1990-2000 döneminin başlıca karakteristiği özel kanallı televizyon yayınlarıdır. Komedilerde yaygınlaşma ve canlılık, mizahta zenginlik ve özgürlük ortamı belirgindir. Bütün bu dönemlerde mizahçıların ortak şikâyeti; pahalılık, zam, kronizm, nepotizm (adam kayırma, akraba kayırma), laiklik-şeriat çekişmesi, politikacıların umursamazlığı gibi konular oldu (Öngören 1998: 97-100).

2000 sonrasında “Kara Çarşamba” olarak tarihe geçen Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük ekonomik krizinin patlak vermesiyle mizah basını, eleştiri oklarını DSP-MHP-ANAP koalisyonuna ve dönemin Başbakanı Ecevit’e çevirdi. Ekonomik kriz, hızla yoksullaşan Türkiye, Ecevit’in sağlık durumu mizah basınının işlediği temel konulardır.

2002 genel seçimlerinden sonra, Türkiye yeni bir sürece girdi. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin seçimi kazanması ve günümüzde de hâlâ iktidarını sürdürüyor olması, çok tartışılan 11. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Ankara, İzmir ve İstanbul’da gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitingleri, 2007 ve 2011 seçimleri, PKK sorunu, Kürt açılımı gelişmeleri, Ergenekon ve Balyoz

davaları, Sarıkız, Ay Işığı, Yakamoz ve Eldiven darbe teşebbüsü iddiaları, Gezi olayları, 15 Temmuz darbe girişimi ve bunlara benzer pek çok siyasi olay yaşandı. Siyaset arenasının nabzının yüksek olduğu 2002 sonrası süreçte, internetin hızla yaygınlaşması, mizah basınına yeni alternatifler aramaya itti, kendilerini çeviremez hale gelen dergiler dijital ortama yöneldi ve matbu dergi satışları düştü. 2002 sonrasında AK Parti hükümeti, mizah basınına karşı olumsuz bir tavır içinde oldu. Günümüzde Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüren Recep Tayyip Erdoğan kendisinin karikatürünü yapan mizah dergilerine ve gazetelere çeşitli davalar açtı. Örneğin Erdoğan, kendisinin kedi, İmam Hatip Liselerinin de ip yumağı olarak tasvir edildiği karikatürün yayımlandığı Cumhuriyet gazetesine manevi tazminat davası açtı, dava kabul edildi ama mizaha karşı hoşgörülü olunmasını işaret eden Yargıtay, kararı bozdu. Erdoğan benzer şekilde kendisini çizen Penguen ve Lemn dergilerine de dava açtı.

Türkiye’de mizah basını tarihsel süreç içerisinde muhalif duruşunun bedelini ağır şekilde ödese de karikatürcüler birçok siyasi olayı çizgiyle anlatmaktan vazgeçmedi. Yol haritasını siyasetin nabzının belirlediği mizah basını darbeler, olumlu ve olumsuz birçok siyasi olay yaşanırken bir yandan umudu yeşertti bir yandan da umutsuzluğun habercisi oldu. Siyasi tansiyonun yükseldiği dönemlerde yaptırımlarla karşılaşan mizah basını siyasi iktidarlarla balayı dönemleri de yaşadı, zorlu mahkeme süreçleri de. Türk siyasi hayatını öğrenmek isteyenler için mizah basını iyi bir rehber olma özelliğini korumaya devam etmektedir.

Süleyman Demirel’in Kısa Biyografisi

Süleyman Demirel, Türk siyasi hayatındaki en renkli karakterlerden birisidir. Milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, liberal ve daha birçoğu olarak anılan Demirel prensiplere, ideolojilere bağlı birisi değil gelişmeye, değişime açık bir siyasetçidir. Cumhuriyet çocuğu olan Demirel’in yaşam öyküsü Cumhuriyet’in ilanından bir yıl sonra 1924’te başlar. İslamköy, Isparta ve Afyon’da geçirdiği çocukluğunun pragmatist bir kişiye dönüşmesinde etkili olduğunu söyleyen Arslan’a göre Demirel’in mühendislik alanında aldığı eğitim, Demirel pragmatizminin analitik çerçeveye oturmasını sağlamıştır (Arslan 2019: 12). Doğru zamanda doğru yerde olmayı, doğru yerde doğru şeyler yapmayı kendisine şiar edinmiş bir siyasetçi olarak Demirel, 1960 yıllarından sonra karikatürcülerin hedefi oldu. Yasaklı yıllarına rağmen yaklaşık 40 yıl mizah basınına gündeminde kalmayı başaran Demirel, İslamköy’de geçirdiği çocukluğunu ve köylü geçmişini sürekli vurgulaması ve siyasetini (ilk evrede) bu köken üzerinden biçimlendirmesi nedeniyle “Çoban Sülü” olarak anılmış ve karikatürcülere konu olmak bakımından diğer siyasileri geride bırakmıştır (Koloğlu 2005: 423). Demirel, sıradan halkın, köyden kente

göçenlerin gözünde “*Kendi kendini yetiştiren adam*” izlenimini yaratarak halkın saygısını sevgisini kazanmıştır (Ahmad 1994: 278).

Modern bir teknokrat olarak Demirel, 1964’ten 1971’e uzanan yıllarda başbakanlığı süresince ülkeyi yönetirken hiçbir partizanlığa başvurmayacağını ifade ederek devlet adamı olacağını vurgulamaktadır. Bu tutumunu yıllar boyunca koruyan siyasi lider, siyasi kariyeri boyunca komünizm karşıtı tavrında dâhi partizanlaşmaktan sakınır. Süleyman Demirel 1960’lı yıllarda orduyu yatıştırıcı, öğrenci hareketlerine karşı anlayışlı bir tutumun içinde yer alır. Arslan’a göre Demirel’in bu tutumu özgürlükçü değerlere inanişinden değil 1961 Anayasası’nın liberal çerçevesinden kaynaklanmaktadır. 1970’lerde komünizm karşıtlığı ve kutuplaştırıcı bir siyaset izleyen Demirel’in söylemi gitgide sertleşir ve hoşgörüsü kaybolmaya başlar. 1980-1993 dönemleri arasında Demirel, kutuplaştıran ve ayırıştırıcı üslubunu bir kenara bırakarak her kesimden siyasi görüşün onayını alan bir lidere dönüşür. 12 Eylül’ün yarattığı mağduriyetle siyaset yapma hakkı elinden alınan Demirel, temelini demokratik değerler, bireysel hak ve özgürlüklerin oluşturduğu bir söylem geliştirir (Arslan 2019: 13, 15). Bu süreçte mizah basınında da Demirel’e karşı tavrı olumlu yönde değişmeye başlar. 1980’e kadar analitik pragmatist, Ecevit’le savaş halinde olan, yolsuzluklarla anılan ve tipik sağcı etiketiyle anılan Demirel, 1980 sonrasında demokrasi kahramanı, sağ ve solu birleştiren (Erdal İnönü ile koalisyonu), uzlaşmacı, çözüm odaklı, hoşgörülü bir siyasetçiye dönüşür. Bu bağlamda karikatür sanatçılarının da takdirini kazanan Demirel’i konu alan çizgiler yumuşamaya başlar. Demirel’in 1980-1992 yılları arasında geçirdiği değişim süreci Cumhurbaşkanlığı sürecini başlatır. 1993 yılında Cumhurbaşkanı olan Demirel, devlet mekanizmasındaki tecrübesi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin başı olur. Üzerine yapıştırılan bütün etiketleri söken Demirel; rejimin koruyucusu, anayasaya sonuna kadar bağlı, laik bir devlet büyüğü, halkın devlet babası ve devletin sesi olarak Cumhurbaşkanlığı görevini ifa eder. 28 Şubat sürecinde tarafsızlığına zeval gerektirecek bir tavır geliştirmesini “laiklik ilkesi” ile açıklar ve anayasal yetkilerini kullanır.

Demirel siyasi yaşamı boyunca günün koşullarına göre hareket etmiş, doğru düşünmeyi ve sağlıklı karar vermeyi kendine kural edinmiştir. Kendisine yönelik eleştirilere mizahi bir dille cevap vermesi, mizaha hoşgörülü yaklaşmasının yanı sıra yeri geldiğinde siyasi yaşamında mizahı kullanması bakımından diğer siyasi aktörlerden ayrılmaktadır. Bu bağlamda Demirel mizahi yanı güçlü, hazır cevap bir siyasi aktördür. Demirel’in siyasi yaşamında Türk halkının hassasiyetlerini iyi bilmesi, olaylara karşı serinkanlı ve sabırlı tavrı, icraat adamı olması dikkat çekmektedir. Köylülüğü ile barışık olan Demirel, sabırlı birisi oluşunu köylülüğü ile açıklamaktadır (Arzık 1985: 23). Köylülük onun yetişme tarzının bir parçasıdır ve hasat için

önce ekim yapması gerektiğini sonrasında da beklemesi gerektiğini bilir. Köylü geçmişinden öğrendiği sabırla, siyasette de ne zaman nereye tohum ekeceğini ne zaman hasadını alacağını bilmiştir. Dini değerlerle yetiştirilen Demirel'in birçok özelliğini babasından aldığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü Demirel babasını; İslami bilgiye sahip, iyi bir Müslüman olarak tanımlarken, babasının hoşgörülü kişiliğini de vurgulamadan geçmez (Arzık 1985: 29).

Demirel iyi bir gözlemcidir. Çözüm odaklı olduğu için de çocukluğunda sevdiği insanların neye ihtiyacı olduğunu, insanlara iyi gelecek şeylerin neler olduğunu belirlemede ustadır. Çocukluğunda annesinin çeşmeden su çekerken yaşadığı ıstırapı görmeye katlanamadığı için (Demirel 2014) su mühendisliği tahsili yapmış ve siyaset öncesi yaşamında “suyu arayan, bulan adam” olarak tarihe geçmiştir. Aldığı mühendislik eğitimi neticesinde analitik düşünmeyi ve sağlıklı karar vermeyi öğrenen Demirel'in babasından örnek aldıkları ile ve annesi ile ilgili hassasiyeti çerçevesinde kendini şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Demirel, bu ülkenin topraklarında dünyaya gelen bir birey olarak köyünde gözlemledikleri, babasından örnek aldıkları, annesinin ihtiyaçları ve üniversitede aldığı eğitimle şekillenen Cumhuriyetin bir değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda mizah basını yeri geldiğinde Süleyman Demirel'i kıyasıya eleştirse de onun Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in bir değeri olduğu bilgisiyle Demirel'e saygı duymaktan vazgeçmemiştir.

Yöntem

Tarihsel süreç içerisinde Türk mizah basınında Demirel temsillerinin söylem analizi yöntemiyle incelendiği bu çalışmada, 1965-2000 yılları arasındaki bütün karikatür dergileri ve gazeteler incelenmiştir. Cumhuriyet, Milliyet, Güneş gazeteleri ile Akbaba, Gırgır gibi önemli mizah dergilerinde yayınlanan, dönemin siyasi konjonktürünü yansıttığı düşünülen ve kamuoyunca en çok bilinen karikatürler seçilmiştir. Çalışma Demirel'in mizah basınındaki temsillerini konu alan amaca uygun karikatürlerle sınırlandırılmıştır. Türk siyasi tarihi ve Demirel, karikatürler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla eleştirel bir yaklaşımla niteliksel bir analiz amaçlanmıştır. Bu nedenle karikatürlerde Demirel'in temsillerinde siyasi hayatın hangi temalarının ön plana çıktığına bakılmıştır. Ayrıca bu çalışma Demirel'in siyasi kariyerinin dönemlere göre farklı edildiği tespit edilmiştir. Mizah basınında eleştirel bakış siyasi yaşamla birlikte değişmektedir. Türkiye'nin 40 yıllık bu siyasi sürecinin önemli kırılma anları ile Süleyman Demirel'in siyasi kariyeri kesişmektedir. Bu nedenle mizah basınındaki Demirel temsilleri değişen siyasi konjonktüre göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın temel varsayımı siyasi mizah yoluyla eleştirel yaklaşım siyasi dönemlerin rekabeti, söylemleri ve

konjonktürüne göre değişim gösterebilmektedir. Siyaset arenasında uzun yıllar önemli aktör olan Demirel'in mizah basınındaki temsilleri değişimin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

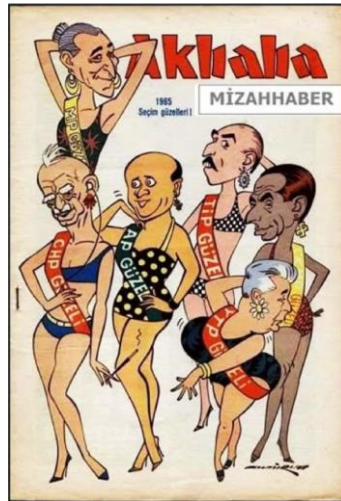
Bu çalışmada Demirel'in mizah basınındaki temsilleri üç evrede incelenmiştir. Siyasi olarak ilk görev aldığı 1960'lı yıllardan 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar ki evre birinci, siyasi yasaklı olduğu 1980'li yıllardan Cumhurbaşkanı seçildiği tarihe kadar ikinci evre ve cumhurbaşkanlığı dönemi üçüncü evre olarak değerlendirilmiştir. Dergi ve gazetelerdeki Demirel karikatürlerinden konuya uygun karikatürler seçilmiştir. Karikatürlerin yorumlanması aşamasında ise evrelere göre ayrılan karikatürlerden dönemin ruhunu yansıtan, Demirel'in siyasi tutumunun anlaşılmasına yardımcı olacak, mizah basınında eleştirel bakışındaki değişimi gösteren karikatürler çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Demirel'in karikatürler üzerinden temsili üzerinden mizah basınındaki eleştirel bakışın değişimi, açıklanmaya, ilişkilendirilmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Türk Mizah Basınında Süleyman Demirel Temsilleri

1. Evre (1965-1980)

1965 yılında siyasi arenaya çıkan Demirel, ilk yıllarından itibaren karikatürlerle temsil edilmiştir. 1961 Anayasası'nın özgür ortamında eserlerini veren karikatürcüler, korkusuzca çizdikleri karikatürlerle halka ulaşmışlardır.

Şekil 1: 1965 Seçim Yarışında Siyasi Liderleri Tasvir Eden Karikatür.

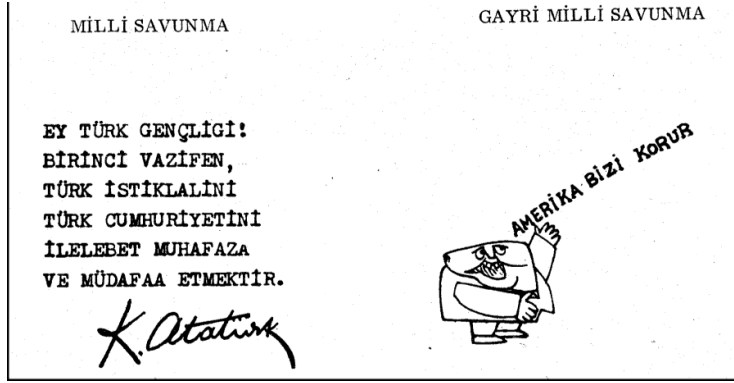
Kaynak: Necmi Rıza Ayça, Akbaba Dergisi, 1965, (Yayın ayı ve günü tespit edilemedi).

Yukarıdaki karikatür örneğinde de görüldüğü üzere 1965 yılı seçim öncesinde ülkeye demokratik ve özgürlükçü bir ortam hâkimdi. Karikatürcüler bu özgürlük ortamında siyasileri sempatik şekillerde çiziyorlar, seçimi güzellik yarışısı olarak algılıyorlardı. Bu karikatürün alt

metninde de iyi olan kazansın, güzel olan kazansın düsturu vardı. Ülkedeki bu özgürlükçü düşünce ortamının bir meyvesi olarak hem karikatür sanatçılarında hem de siyasilerde iyimser bir havanın olduğunu söylemek mümkündür.

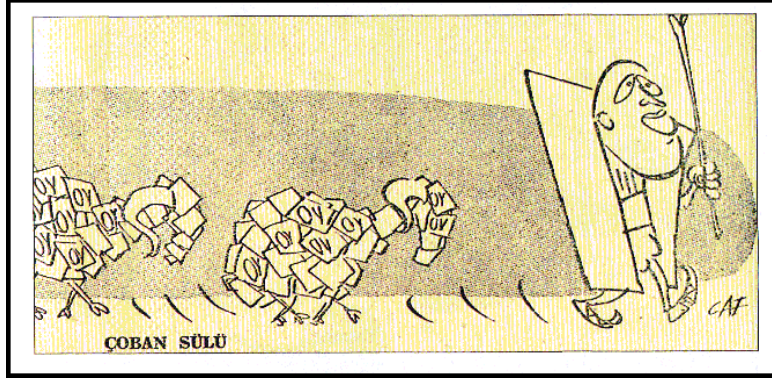
Şekil 2: Süleyman Demirel'in Amerika'ya olan yakınlığını eleştiren karikatür.

Kaynak: Tonguç Yaşar, Tonguç Albümü “Sülüneme”, E Yayınları, İstanbul 1969, 4.

Şekil 2'deki karikatürde de görüldüğü üzere mizah basını Süleyman Demirel'in Amerika geçmişini ve Amerika'ya yakın duruşunu hiçbir zaman tasvip etmemiştir. Sadece Tonguç Yaşar değil, Bedri Koraman da Demirel'in Amerika ile kurduğu ilişkileri eleştirmiştir. Yukarıdaki karikatürde Milli Savunmanın Atatürk'ün izinden gittiğini, askerinin Atatürkçü değerlere bağlı olduğunu ama Süleyman Demirel'in Amerika'nın korunmasına muhtaç bir ülke yarattığının altı çizilmektedir. Demirel'in T.C. Devleti'nin desteği ile ABD'de yaptığı tahsil ve siyaset hayatına girmeden önce ABD ile kurduğu ticari ilişkiler siyasi yaşamı boyunca Amerika üzerinden eleştirilmesine neden olmuştur. Siyasi yaşamına başlamadan önce bir süre müteahhitlik yapan Demirel, bu dönemde sulama ile ilgili projeleri yöneten Morrison Knudsen firmasının taahhüt işlerini almıştır. Bu durum siyasi yaşamının ilk evrelerinde rakipleri tarafından Demirel'e “Morrison Süleyman” lakabının takılmasına neden olmuştur. Ayrıca Demirel siyasi yaşamı boyunca Amerika ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Nixon hükümetinin Türkiye'de akyon üretimini yasaklanmasını istediğinde bu konuya direnç gösteren Demirel'di. Bu bakışla Demirel'in Türkiye dışındaki bir ülkeye karşı derin bir bağılılık duyduğunu söylemek yanlış olur. Arslan'ın ifadesiyle Demirel, dış politika alanında pragmatizmi ideolojik duruşun önünde tutmuştur (Arslan 2019: 107).

Şekil 3: Süleyman Demirel'i Çoban Olarak Gösteren Karikatür.

Kaynak: Cafer Zorlu, Akbaba Dergisi, 1969.

Şekil 3'teki karikatürde Süleyman Demirel çoban, insanlar da koyun olarak çizilmiş, karikatürün altına da “Çoban Sülü” yazılmıştır. Bu karikatür Demirel'e kendisini destekleyenler tarafından takılan “Çoban Sülü” lakabına yönelik bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Demirel, çocukluğunda aile işlerine yardım etmek adına çobanlık yapmıştır. Siyasi yaşamında da köyde geçen çocukluğunun, yaptığı çobanlığının faydasını görmüştür. Demirel'in taban destekçileri tarımla ve çiftçilikle uğraşan alt kesimdi. Köyden çıkıp kendini yetiştiren Demirel'e sempati besliyorlar, onunla rahatlıkla özdeşlik kurabiliyorlardı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Demirel, “Çoban Sülü” lakabını çok sevdi ve sıklıkla kullandı. Demirel'in siyasi konjonktürü değişmeye başladıkça “Çoban Sülü” lakabını da kullanmaz oldu, hatta bir demecinde “Canım, çobanlık dediysek el kapılarında çobanlık değil ya!” (Fincancıoğlu 2000: 68) diyerek çobanlığının aile işlerine yardımcı olmaktan ibaret olduğunun altını çizmiştir. Zorlu imzası taşıyan Şekil 3'deki karikatür de Süleyman Demirel'in çoban vurgusunun oy almaya yönelik bir faaliyet olduğu gösterilmekte, karikatürün yan anlamında da Demirel'in oy almak için çoban kılığına girmesi eleştirilmektedir. Çünkü Demirel'in yaşamı bir bütün olarak değerlendirildiğinde kendisi son derece iyi bir eğitim alma şansına sahip olmuştur.

Şekil 4: Süleyman Demirel'in siyasetini ağır şekilde eleştiren karikatür.

Kaynak: Gırgır Dergisi, Sayı: 188, 14 Mart 1976.

Demirel 1971 muhtırasından sonra mizah basını tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. 1971 ihtilali sonrasında Demirel, ordunun baskısı dayanılmaz olduğu için istifa eder. Muhtıra sonrasında Demirel sessiz bir süreç geçirir, bu süreçte hızlıca karar vermeyen, olayları etraflıca analiz eden pragmatist ve vizyoner bakışının etkisi vardır. Müdahale sonrasında partiler üstü Başbakan olarak Cevdet Sunay atanır ama bu hükümette uzun soluklu olmaz. 1970 ve 1980 arasında Türkiye yönetim kriziyle, siyasi karmaşa ve belirsizliklerle karşı karşıya kalır. Bir yanda cuntanın baskısı, diğer yanda da demokratik koşullara dönme eğilimi vardır. Ülke sağ ve sol olmak üzere kutuplaşmıştır. Demirel de bu kutuplaşmanın içinde sağda yer almaktadır. Bu dönemde sağcı olmak Amerika'yı solcu olmak da Sovyetler Birliği'ni desteklemek anlamına geliyordu. Sağda liberal politikalar, solda komünizm vardır. Siyasi yaşamı göz önünde bulundurulduğunda Demirel her ne kadar sağcı ve komünizm karşıtı bir siyaset izlediyse de onun için ülke menfaatleri her şeyin üzerindeydi, söylemleri de bu yöndeydi. Bu bağlamda Demirel'e göre Türkiye'nin menfaatleri söz konusuysa ABD ve Sovyetler Birliği ile yakın ya da uzak olunabilirdi (Turgut 1992: 327). Şekil 4'deki karikatür 1976 yılında çizilmiştir. Bu karikatürün çizildiği günlerde Süleyman Demirel'in adı yolsuzluklarda anılıyordu. Yeğeni Yahya Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in hayali mobilya ihracatı yaptığı haberlerinin basına yansımaları, Demirel'in güvenilirliğine zarar verdi. 3 Mart 1976'da Yahya Demirel tutuklandı ama bu durum Demirel'in itibarının zedelenmesine engel olamadı. Demirel siyasi yaşamının ilk yıllarında demokrasi yanlısı bir tutum izlerken 1971 sonrasında siyasi dilini sertleştirdi, milliyetçi bir dil geliştirerek kutuplaştırıcı söylemlerin içinde oldu. Solu temsil eden CHP'nin kendisini "*Ortanın Solu*" diye tanımlamasına "*Ortanın solu, Moskova'nın yolu*" şeklinde meydanlarda tepki gösterdi. Şekil 4'deki karikatür, demokrasi sevdalısı Demirel'in üslubunun sertleşmesine, adının yolsuzluklarla anılmasına ve siyasette pragmatist bir tavır sergilemesine tepki olarak çizilmiştir, karikatürün siyasetteki belirsizliklerden Demirel'i sorumlu tuttuğunu söylemek mümkündür.

Şekil 5: Süleyman Demirel'in meclisteki yeminini eleştiren karikatür.

Kaynak: Gırgır Dergisi, Sayı: 254, 19 Haziran 1977.

Şekil 5'teki karikatürde görüldüğü üzere, 5 Haziran 1977 seçimleri sonrasında mizah basını Demirel'in halkın nezdinde güvenilirliğini yavaş yavaş kaybettiğinin altını çizmektedir. Bu dönemde Amerika'nın ambargosu, ekonomik darboğaz belgindir. Bu karikatürü Demirel'in inandırıcılığını kaybetmeye başlamasının işareti olarak okumak mümkündür.

Şekil 6: Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in birbirlerine karşı takındıkları üslubu eleştiren karikatür.

Kaynak: Gırgır Dergisi, Sayı: 288, 12 Şubat 1978.

1970-1980 arasındaki evrede Süleyman Demirel'in rakibi CHP'nin güçlü ismi Bülent Ecevit'ti. Siyasi tansiyonun yüksek olduğu bu evrede Demirel ve Ecevit birbirlerine karşı sert bir üslup benimsiyorlardı. Şekil 6'daki karikatür, mizah basınında Demirel ve Ecevit arasındaki üslubun basın tarafından hoş karşılanmadığının göstergesidir. İç karışıklıkların, sokak olaylarının ve sağ sol çatışmasının had safhada olduğu evrede Demirel sokaktaki karışıklıklara paralel şekilde kutuplaştırıcı söylemlerde bulundu. Sol görüşlü öğrencilerden Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmesine olumlu oy kullanan Demirel, 70-80 arasındaki evre boyunca sol ile çatışma içerisinde oldu, uzlaşmacı birleştirici bir tavır göstermedi. Ecevit iktidarı döneminde komünizmi de faşizmi de önleyeceğine yönelik beyanlarda bulunurken

Demirel'in gündeminde komünizm karşıtlığı vardı. Bu evrede milliyetçi söylemleri ve Alparslan Türkeş'le yakın birlikteliği sonucunda sağın kendi içinde bölünmelerini engellemek ve sağı tek ülküde birleştirmek için böyle bir tavır içinde olduğunu söylemek mümkündür. Ecevit TİP'in kapatılmasının ardından soldaki boşluğu doldurmak adına ideolojisini sosyal demokrat bir düzlemde gerçekleştirerek "ortanın solu" ideolojisine yöneldi. Demirel ise 12 Mart sonrası orduya karşı net bir tavır sergilemediği için seçmenini küstürdü. Sağda tabanın oyları muhafazakârlar ve milliyetçiler arasında bölüşülürken Demirel, millilik ve ötekileştirme üzerinden koyu bir sol karşıtlığı ile iktidar arayışına girdi. Özellikle 1974'de Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler sonrasında Ecevit'in başarılı Kıbrıs çıkartması Ecevit'in popülerleşmesini sağladı ama Amerika'nın ambargosunu da beraberinde getirdi. Ülke ekonomik anlamda zayıfladı, sokak olayları arttı, tek başına iktidar olamayan partiler koalisyon arayışına ve erken seçimlere gitti. Ülke içinde böyle bir tablo varken, Ecevit ve Demirel birbirilerine amansızca eleştirip, birbirlerine lakap takarak iktidar arayışına girdiler. Demirel'in MHP ile stratejik ortaklığı koalisyon hükümetlerini de beraberinde getirdi. "Meclis'te Demirel, sokakta MHP" sloganıyla sağ bütünleşmeye çalıştı. Bu süreçte hem sağın hem de solun liderleri protestolarla karşılaştı, sokakta şiddet olayları arttı. Sokaktaki şiddet olaylarından birbirlerini sorumlu tutan liderler, birbirlerine karşı sert bir üslup benimsiyorlardı.

Şekil 7: Süleyman Demirel ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ı eleştiren karikatür.

Kaynak: Gırgır Dergisi, Sayı: 396, 9 Mart 1980.

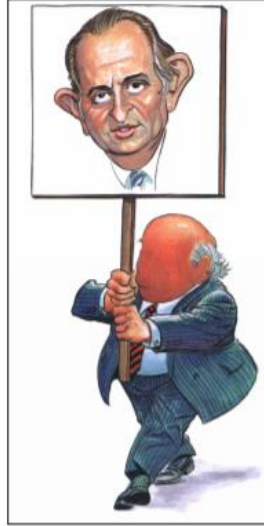
12 Kasım 1979'da kurulan Demirel hükümeti, çoğunluğu ekonomi ile alakalı elli altı sorunu yüz günde çözmeyi vaat etti, ayrıca huzurun tesis edileceği yönünde vaatlerde bulunan Demirel hükümeti yüzüncü günün ardından ne huzuru tesis edebildi ne de yüz gün içinde ekonomiyi iyileştirebildi. Şekil 7'deki karikatür bu vaatlerin gerçekleşmediğini göstermek adına yayımlanmıştır. Karikatürde halkın Demirel'den ve dönemin Başbakanlık Müsteşarı

Turgut Özal'dan çekindiğini gösterilmektedir. Ekonomik anlamda zayıflayan halk hükümete güvenmemekte hatta korkmaktadır. Her ne kadar yüzüncü günün ardından bu karikatür yayımlansa da aslında bu dönemde Türkiye ekonomisinin yönünü değiştirecek sıkı tedbirler alındı. 24 Ocak Kararları ile Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinin alt yapısı kurulmaya başlandı (Arslan 2019: 165, 166). Şekil 7'deki karikatürün yayımlanmasının henüz 6 ay geçmeden beklenen son gerçekleşti: Türkiye sabaha karşı TRT'den darbenin haberini aldı.

2. Evre 1980-1993

1980 askeri darbesinden sonra Türkiye radikal bir değişim sürecinin içerisine girdi. 1961 Anayasası'nın sağladığı hak ve özgürlüklerin birçoğu kaybedildi. Darbeden sonra Demirel ve eşi Hamzaköy'e götürüldüler. Bütün siyasi partiler kapatıldı ve çok partili hayat uzun süreliğine rafa kaldırılmış oldu.

Şekil 7: Süleyman Demirel'in yasaklı dönemlerini tasvir eden bir karikatür.

Kaynak: Bedri Koraman Karikatürü, Güneş Gazetesi, 12 Mayıs 1985.

12 Eylül darbesinin ardından Süleyman Demirel'e yedi yıl sürecek siyasi yasak getirildi. Bu dönemde Süleyman Demirel'in "siyasi emanetçisi" Hüsamettin Cindoruk oldu. Demirel siyasi yasağına rağmen siyasetten kopmadı. Şekil 7'deki karikatürde Demirel'in elindeki pankartta Hüsamettin Cindoruk'un resmi bulunmaktadır. Demirel'in yüzünün silik olması siyasi yasağına gönderme yapmakta ve kendisinin elindeki pankartta Hüsamettin Cindoruk'u taşıması da Demirel'in Cindoruk üzerinden temsil edileceğini anlatmaktadır. Zira Demirel, siyasi yasağına rağmen siyasetten kopmadı. 10 Ağustos 1986 tarihinde "Halk isterse cumhurbaşkanı olurum" derken, 11 Eylül 1986'da da DYP için oy istedi (Tanör 2000: 68, 69).

Şekil 8: Süleyman Demirel ile Turgut Özal'ın siyasi çekişmelerini konu alan karikatür.

Kaynak: Bedri Koraman Karikatürü, Milliyet Gazetesi, 13 Şubat 1986.

1980-1993 yılları arasında Demirel, 1987'ye kadar sürecektir yasak süresince demokrasinin tekrar tesis edilmesi yolunda uğraş verdi. Askeri rejimin baskısı hafifledikçe Demirel siyasi arenada sesini yükseltmeye başladı. Demirel'in bu dönemde en çok eleştirdiği isim Turgut Özal oldu. Bir dönem birlikte yürüdükleri kendisine başbakanlık müsteşarlığı görevini verdiği Özal, 1980 askeri darbesinden sonra sağı temsil eden tek isim olması nedeniyle popülerleşti. Bir anlamda Demirel'in sağı temsil eden tek isim olma hayalini Turgut Özal gerçekleştirmiş oldu. 1986 yılında yasakların kaldırılması gündemin ana konusu olmaya başladı. 11 Şubat'ta AP'nin yirmi beşinci kuruluş yıl dönümü kutlamaları sırasında katılımcılar Demirel'i "Muhteşem Süleyman", "Baba" sloganlarıyla destekledi (Arslan 2019: 196). Şekil 8'deki karikatürde görüldüğü üzere karikatürist Bedri Koraman, Demirel'i yıllarca süren yasaklardan sonra yanardağ gibi patlamaya ve ANAP'ı yok etmeye hazır şekilde çizdi. Bu karikatürde Demirel'in patlamaya hazır bir yanardağ olarak çizilmesi tesadüf değildir. Siyasi arenadaki tecrübesi nedeniyle dağ olarak temsil edilen Demirel, aynı zamanda yasaklı yıllarının etkisiyle patlamaya hazır bir volkan haline gelmiştir. Hedefinde ise Turgut Özal vardır. ANAP liderinin panik halinde çizilmesi de Turgut Özal'ın Demirel'den çekindiğinin göstergesidir.

Şekil 8: Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Erdal İnönü'nün siyasi durumunu anlatan karikatür.

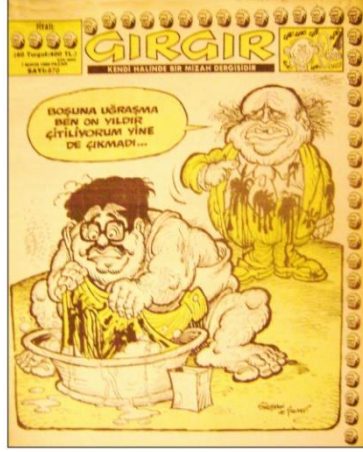

Kaynak: Nezih Dalyan Karikatürü.

Demirel, şekil 8'deki karikatürün çizildiği dönemde hürriyetin, özgürlüğün ve demokrasinin savunuculuğunu yaptı. 1980'lerin hiçbir rekabet ortamı olmayan siyasetinden yedi yıl uzak kalan Demirel, siyasette daha dengeli bir üslup benimseyerek Özal'la rekabet etme yoluna girdi. Taşranın politik lideri konumundaki Demirel, "çoban sülü" olarak beyaz yakaları, köyden kente göç eden insanları, liberal aydınları ve kentlileri tatmin edemeyeceğinin bilincindeydi. Türkiye'deki politik dil 1986'lara gelindiğinde sadece sağ merkez, sol merkez ya da ortanın solu olarak tasnif edilmeyecek şekilde genişlemeye, renklenmeye müsaitti. 1987 seçimlerinde seçime giren Demirel, taşradan aldığı oyları korurken, kentlerdeki oyların Özal'a gitmesine engel olamadı. Bu dönemde Demirel, siyasetini rakibi Özal'ı kendine sıfır noktası belirleyerek yaptı. Dengeli üslubu ile sağ ve sol aydınlarına değiştiğinin sinyallerini verdi, sağa karşı da köyle kenti uzlaştıracak bir formül arayışına girdi, bu da dilinin yumuşamasına neden oldu. Bu dönemde Demirel'in karikatürleri incelendiğinde genellikle Özal'la ilgili karikatürlerin çoğunlukta olması bu kıyasıya rekabetin boyutlarını da gözler önüne serer niteliktedir. 1980'lerin karikatürcüleri Turgut Özal'a daha yoğun ilgi gösterdi. Karikatürcülerin Özal'la ilişkisi bağlamında Demirel'e yöneldiğini söylemek mümkündür. Mizah tutkunu olan Demirel, mizah basınındaki temsillerinin azaldığını, popülerliğini kaybettiğini, çizildiğinde de Özal ile birlikte çizildiğini fark etmemesi olanaksızdır. 1980'ler Turgut Özal'lı yıllardır ve tarih sahnesinde önde olmayı seven Demirel siyasetini Özal üzerinden şekillendirmiştir. Şekil 8'deki karikatür de Demirel'in mazide kaldığının ifadesidir. Bu süreçte karikatürler genellikle Demirel ve Özal'ı birlikte tasvir etmektedir.

Şekil 9: Süleyman Demirel ile Turgut Özal'ın benzerliklerini konu alan karikatür.

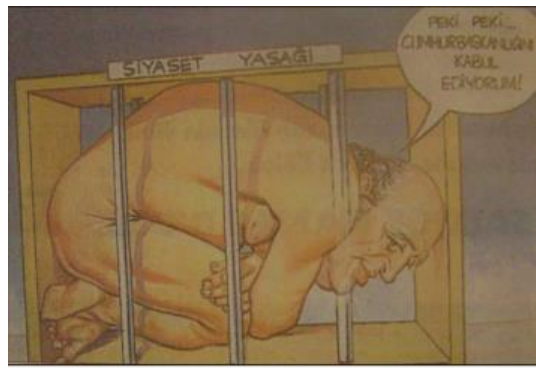

Kaynak: Gırgır Dergisi, Sayı: 870, 7 Mayıs 1989.

Şekil 9'daki karikatür, 1989 yılında Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı öncesi kendisini temizleme, arındırma çabasıdır. İsmi sık sık yolsuzluklarla anılan ve kendisini muhafazakâr milliyetçi olarak tanımlayan Özal, gömleğindeki kara lekeleri aklamaya çalışırken aynı süreçlerden geçmiş Demirel, "boşuna uğraşma ben on yıldır çitiliyorum, çıkmadı" der. Bu karikatür aslında Demirel ve Özal'ın siyaset arenasındaki hikâyesinin benzerliğine dokunmaktadır. İkisi de teknokrat, ikisi de darbe sonucu ortaya çıkmış yeni liderlerdir ve geçtikleri yollar benzerdir. Şekil 9'daki karikatür her şeyden önce bir benzerliğin varlığını anlamayı gerektirmektedir.

3. Evre 1993-2000

Şekil 10: Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı sürecini konu alan karikatür.

Kaynak: Bedri Koraman Karikatürü, Milliyet Gazetesi, 15 Nisan 1993.

Turgut Özal'ın ani ölümü ile Cumhurbaşkanlığı süreci başlayan Demirel, on yıllık siyasi yasağı kalktıktan sonra girilen seçimde beklediği başarıyı elde edemedi, merkez sol koalisyon kurarak hükümet kurmayı başardı ancak siyasi geleceği bakımından belirsizlik yaşadı. Şekil 10'daki karikatürde görüldüğü üzere böyle bir ortamda aktif siyasi yaşamını noktayıp,

dönemin parlamenter sistemine uygun olarak siyaset üstü makam olarak görülen Cumhurbaşkanlığı makamını tercih etmek zorunda kaldı. 1991 seçimlerinde birinci parti olamayan Demirel geniş bir mutabakatla Çankaya köşküne çıktı. Karikatürist Bedri Koraman, Milliyet gazetesinde, 17 Mayıs'ta Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasının ardından Demirel'i çizdiği karikatüre şu dipnotu düştü: "Kısa ömrüm içerisinde bir politika dehâsının nerelerden nerelere gelebileceğini ibretle gördüm, izledim... En çok aleyhinde çizdiğim bu politikacının 12 Eylül'den sonra verdiği özgürlük ve demokrasi savaşını da alkışladım! Onun için bayrağı direğe diktiği bu son durakta mutlu olmasını ve daha çok da hasretini çektiğimiz gerçek bir Cumhurbaşkanı olmasını dilerim" (Milliyet Gazetesi 17 Mayıs 1993).

Demirel, Çankaya'ya çıktıktan sonraki sürecinde devlet ideolojisinin koruyucusu oldu. Bu dönemde kendi partisi de olmak üzere bütün partilere mesafeli duran Demirel devletin simgesi haline geldi, Cumhurbaşkanlığı makamıyla özdeşleşti ve nispeten tarafsızlığını korudu.

Şekil 11: Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı sürecindeki tutumunu konu alan karikatür.

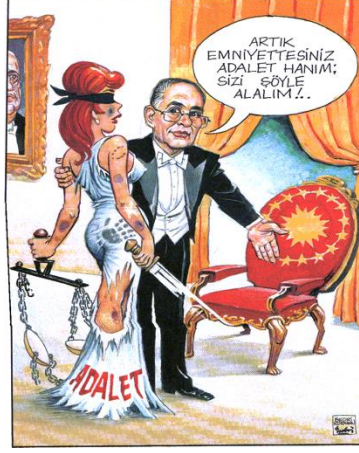

Kaynak: Tan Oral Karikatürü, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Mart 1995.

Demirel devlet mekanizmasının iyi işlemesi için Cumhurbaşkanlığının kendisine verdiği hak ve yetkilerden faydalanarak, devletin işler durumda kalmasına önem verdi. Türkiye bu dönemde farklı koalisyon hükümetleri ile yönetildi. Sivas katliamı, Maraş, Gazi Mahallesi ve artan terör olaylarında yatıştırıcı ve sağduyulu bir tavır sergiledi, anayasal vatandaşlığı savundu. Şekil 11'deki karikatür, Süleyman Demirel'in siyasi hayatındaki dönüşümünün göstergesidir. Demirel, Cumhurbaşkanlığı makamına geldikten sonra yeri geldiğinde kendini de Cumhuriyet'i de sorgulayan, özeleştiri yapabilen biri haline geldi. Cumhurbaşkanlığı makamının verdiği özgüvenle "devletin babası" misyonunu yerine getirdi. Şekil 11'deki karikatür devlet mekanizmasına, Cumhuriyet dönemine ve politikacılara yönelik bir eleştiridir.

Bu eleştiriyi dile getirenin Demirel olması da artık onun devletin sembolü haline geldiğinin kanıtıdır.

Şekil 12: Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı görevinin bitmesi üzerine çizilen karikatür.

Kaynak: Bedri Koraman Karikatürü, Milliyet Gazetesi, 8 Mayıs 2000, 1.

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı görevini hukukçu kimliği ile kamuoyunda tanınan ve saygı duyulan Eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmed Necdet Sezer devraldı. Sezer'in Cumhurbaşkanı oluşu mizah basını tarafından olumlu karşılandı. Şekil 12'de görüldüğü üzere, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde adalet sisteminin zarar gördüğü düşüncesi hâkimdi. Şekil 12'deki karikatür Demirel'in şahsının eleştirisinden ziyade devletin iç mekanizmasında görülen hukuk arayışına ve halkın yıpranan adalet duygusuna Sezer'in merhem olacağı düşüncesiyle örtüşmektedir. Cumhurbaşkanlığı döneminde Demirel'in karikatür basınındaki temsilleri siyasi yaşamının ilk iki evresiyle kıyaslandığında oldukça azalmıştır. Bu dönemdeki temsillerde eleştirinin dozu düşmüştür, bunun sebebi biraz da Cumhurbaşkanı'nı koruyan kanunlardır. Ancak Demirel'in mizaha olan ilgisi ve hoşgörüsüne rağmen temsil sayısının düşmesi, verilen örneklerde olduğu gibi Demirel'in partiler üstü bir tavır sergilemesi, Cumhurbaşkanının tarafsızlık ilkesine riayet etmesiyle de örtüşmektedir.

SONUÇ

Siyaset arenasında uzun yıllar önemli bir aktör olan Süleyman Demirel, siyasi tutumundan aşırı kilolarına kadar hemen her konuda mizahçıların malzemesi olmuştur. Basına uygulanan baskı göz önünde bulundurulduğunda Süleyman Demirel, mizah basınıyla olumlu ilişkiler içerisinde olmuş, kendisini eleştiren karikatürlere de hoşgörülü bakabilmeyi başarmıştır. Karikatürün dehâ gerektiren, zor bir iş olduğunu düşünen Demirel, karikatürü,

“Yüzlerce sayfalık bir kitabı bir kâğıt parçasının üstüne bir çizgiyle koyabilme sanatı” (Demirel 1994: 11) olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan karikatür, eleştirel bir bakış açısıyla ülke gündemini, siyasileri ve siyasi tartışmaları kendisine konu edinmektedir. Uzun siyasi yaşamı boyunca Türk siyasetine damgasını vuran Demirel, değişen konjonktüre uygun söylemler geliştirebilmiş, siyasi tavrını ve davranışlarını yeni koşullara uyarlayabilmiş bir liderdir. Bu bağlamda siyasi yaşamının evrelerinde değişim göstermiştir. Siyasi yaşamının birinci evresinde teknokrat kimliği ile ön plana çıkan Demirel, mizah basını tarafından Amerikancı olarak değerlendirilmiş ve pragmatist özellikleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu dönemde partisinin taban destekçilerinden gelen oyları “Çoban Sülü” lakabıyla koruma altına almaya çalışmıştır. 1971 Muhtırası sonrasında sakinliği ile kendinden söz ettiren Demirel’in sağ ve sol olaylarında kutuplaştırıcı söylemleri mizah basını tarafından yoğun şekilde eleştirilmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği Ecevit ve Demirel arasındaki rekabettir. Demirel’in rekabette benimsediği sert üslup mizah basını tarafından hoş karşılanmamıştır. Birinci evrenin sonlarına doğru mizah basınındaki temsiller, teknokrat kimliğiyle siyasi arenaya çıkan Demirel’in halkın nezdinde güvenilirliğini kaybettiğinin işaretidir. Süleyman Demirel ikinci evresinde darbelerle kesintiye uğrayan Türk siyasi tarihinde demokrasinin tekrar tesis edilmesi için uğraş veren bir profil çizmektedir. Bu bağlamda rejimin baskısı hafifledikçe siyasi arenada kendini yeniden göstermeye çalışan Demirel daha çok Turgut Özal’la ilişkisi ve ona yönlendirdiği eleştiriler doğrultusunda mizah basınına gündemine gelmiştir. Siyaseten tecrübeli hale gelen Demirel, bu evrede daha dengeli bir üslup benimsemiş, karikatür temsillerine de bu değişen üslubu olumlu yönde yansımıştır. Cumhurbaşkanlığını kapsayan üçüncü evresinde mizah basınına desteğini arkasına alan Demirel, artık bir devlet büyüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhurbaşkanlığı süresince devlet ideolojisinin koruyucusu olan Demirel’in mizah basınındaki temsilleri de azalmaya başlamıştır.

Sonuç olarak Süleyman Demirel’in mizah basınındaki temsillerini konu edinen bu çalışmada Demirel’in farklı dönemlerde, farklı siyasi konjonktürde farklı şekillerde temsil edildiği göze çarpmaktadır. Türkiye’nin 40 yıllık bu siyasi sürecinin önemli kırılma anları ile Süleyman Demirel’in siyasi kariyeri kesişmektedir. Bu nedenle mizah basınındaki Demirel temsilleri değişen siyasi konjonktüre göre farklılık göstermektedir. Siyasi mizah yoluyla eleştirel yaklaşım siyasi dönemlerin rekabeti, söylemleri ve konjonktürüne göre değişim gösterebilmektedir.

Bu bağlamda eleştirel bakış Demirel örneğinde görüldüğü üzere değişmektedir. Demirel, siyasi yaşamının uzunluğu ve değişime açıklığı nedeniyle bu analiz için iyi bir örnek

olmuştur. Darbelerle sık sık kesintiye uğrayan demokrasi, demokratik mücadele ile siyasi iktidar imkânı bulan ve sonrasında otoriterleşen iktidarlara sahip bu ülkede siyasi mizah yoluyla eleştiri yapma cesaretini gösterebilmek ve bu otoriter yönetim anlayışına rağmen pek çok temsil sunmak önemlidir. Mizah basınındaki eleştirel bakış siyasi tarih boyunca değişime uğrasa da ürünlerini vermekten vazgeçmemiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947)*, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Arslan, M. (2019). *Süleyman Demirel*, İstanbul: İletişim.
- Arzık, N. (1985). *Demirel'in İçi Dışı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bulunmaz, B. (2012). Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları, 203- 214.
- Cantek, L. (1999). Kılçıklı Fasulye II, *Güldikeni Dergisi*, 18, 20-32.
- Cantek, L. (2003). Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece, *Birikim Dergisi*, 166, 80-92.
- Çapanoğlu, M. S. (1970). *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Garanti Yayınları.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 1 Tanzimat ve İstibdat Dönemi*, İstanbul: Adam Yayınları
- Çeviker, T. (1988). *Abdülhamid Karikatürleri Antolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Demirel, S. (1994). Hürriyet Vakfı 11. Simavi Uluslararası Karikatür Yarışması Ödül Töreni Konuşması, *Güldikeni Dergisi*, 3, 11-12
- Eker, Ö. (2009). *İnsan Kültür Mizah Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*, İstanbul: Geleneksel Yayınları.
- Fincancıoğlu, Y. (2000). *Demirel: Demokrasinin Duraklama Yılları*, İstanbul: Büke Yayınları.
- Gerçek, S. N. (1931). *Türk Gazeteciliği*, İstanbul: Matbuat Cemiyeti Yayınları.
- İnam, A. (1994). Dünyaya Yan Bakma Biçimi Olarak Mizah, *Güldikeni Dergisi*, 3, 10-15.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koestler, A. (1997). *Mizah Yaratma Eylemi*, S. Kabakçıoğlu ve Ö. Kabakçıoğlu (Çev.), İstanbul: İris Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Koloğlu, O. (2005). *Türkiye Karikatür Tarihi*, İstanbul: Bileşim Yayınları.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*, K. Aysevener ve Ş. Soyer (Çev.), İstanbul: İris Yayınları.
- Nesin, A. (2002). *Gülmenin Kitabı*, İstanbul: YGS Yayınları.
- Oral, T. (1998). *Yaza Çize*, İstanbul: İstanbul: İris Yayınları.

Oral, T. (2001). *Karikatür ve Siyaset*, Ankara: Ankara Vakfı Yayınları.

Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Tanör, B. (2000). *Siyasal Tarih (1980-1995)*. S. Akşin (Haz.), *Türkiye Tarihi 5* içinde. İstanbul: Cem Yayınları.

Turgut, H. (1992). *Demirel'in Dünyası*, İstanbul: ABC Yayınları.

KARİKATÜR KAYNAKÇA

Ayça, N R. 1965. Akbaba Dergisi.

Dalyan, N. (1991). 90 Öncesi. İstanbul: Yılmaz Yayınları.

Gırgır Dergisi, 1976, Sayı: 188.

Gırgır Dergisi, 12 Şubat 1978, Sayı: 288.

Gırgır Dergisi, 23 Eylül 1979, Sayı: 372.

Gırgır Dergisi, 30 Eylül 1979, Sayı: 373.

Gırgır Dergisi, 9 Mart 1980, Sayı: 396.

Gırgır Dergisi, 19 Haziran 1977, Sayı: 254.

Gırgır Dergisi, 7 Mayıs 1989, Sayı: 870.

Koraman, B. 12 Mayıs 1985. Güneş Gazetesi.

Koraman, B. 6 Şubat 1969. Milliyet Gazetesi.

Koraman, B. 13 Şubat 1986. Milliyet Gazetesi.

Koraman, B. 10 Ağustos 1992. Milliyet Gazetesi.

Koraman, B. 15 Nisan 1993. Milliyet Gazetesi.

Koraman, B. 8 Mayıs 2000. Milliyet Gazetesi.

Koraman, B. 1971. Milliyet Gazetesi.

Oral, T. . 19 Mart 1995. Cumhuriyet Gazetesi.

Pala, M. 1979. Günaydın Gazetesi.

Tonguç Y. (1969). *Tonguç Albümü "Sülûname"*. İstanbul: E Yayınları.

Zorlu, C. 1969 Akbaba Dergisi.